وتاری دوازده

زنجیره وتاری (شیرك و شیركی گوێڕایەڵی كردن)

الشرك وشرك الطاعة

الديمقراطية - الركن الاول: حرية العـقيدة

دیموكراسی - كۆڵەكەی یەكەم: ئازادی بیروباوەڕ

وتاری شیخ

تقبله الله

أبو علي الأنباري

وەرگێڕان و ئامادەكردنی

پێگەی ڕاستەڕێ

پێگەی ڕاستەڕێ

بسم الله الرحمن الرحيم

وتاری

شێخ ئەبی عەلی ئەنباری - تقبه الله-

وتاری (دوازده)

بەناونیشانی

ديموكراسی –كۆڵەكەی یەكەم : ئازادی بیروباوەڕ

وەرگێڕانی

پێگەی ڕاستەڕێ

الحمد لله والصلاة والسلام على رسول الله

خوایە حەقمان بە حەق پیشان بدە و یارمەتیمان بدە لەسەر شوێنکەوتنی، وە باتڵیشیمان بە باتڵ پیشان بدە و یارمەتیمان بدە لەسەر ئەوەی لێی دووربکەوینەوە، خوایە ئەوەمان فێر بکە کە سوودمان پێدەگەیەنێت و سوودمەندمان بکە بەوەی فێرمان دەکەیت، پەروەردگارا لەوانەمان بکەیت کە کار بە زانستەکەیان دەکەن، خوایە زانستەکەمان بکە بە بەڵگە و حوجە بۆمان ئەو ڕۆژەی بە دیدارت دەگەین و نەیکەیتە بەڵگە بەسەرمانەوە ئەی چاکترینی بە بەزەییان، ئەی پەروەردگارم سینەم ئاسوودە و گوشاد بکە و کاروبار و هەوڵ و کۆششم بۆ ئاسان بکە و گرێی زمانم بکەرەوە و زمانم گۆیا و پاراو بکە تا لە گوفتارم تێبگەن، خوایە داوای زانستێکی بەسوود و دڵێکی ملکەچ و جەستەیەکی ئارامگر لەسەر بەڵات لێ دەکەم، پەروەردگارا کردەوەکانم چاك بکە و تەنها بۆ ڕەزامەندی تۆ بێت و هیچ بەشێکی تێدا نەبێت بۆ هیچ یەکێك لە دروستکراوانت..

دوێنێ لە فەزڵ و بەخششی الله تعالى باسی دیموکراسی و پەیوەندی دیموکراسی بە ئیسلامەمان کرد لە ڕووی پێناسەوە، وە بۆمان ڕوونبووەوە کە دیموکراسی هیچ پەیوەندییەکی بە ئیسلامەوە نیە و هیچ شتێکی دیموکراسی لە ئیسلامدا نیە، لە قسە و وتاری ئەمڕۆمان بە ویستی الله تعالى باسی هەندێك لە کۆڵەکەکانی دیموکراسی دەکەین تاوەکو بە هەمان شێوە ببینین کە پەیوەندی ئەم کۆڵەکانە چییە بە ئیسلام، جا پشتیوان بە الله عز وجل دەڵێم:

دیموکراسی لەسەر کۆمەڵێك کۆڵەکە دامەزراوە، کۆڵەکەی یەکەم پێی دەوترێت ئازادی بیروباوەڕ، وە کۆڵەکەی دووەم ئازادی ڕادەربڕین، وە کۆڵەکەی سێیەم ئازادی تاکەکەسی، وە هەروەها بنەمایەك هەیە لە بنەماکانی دیموکراسی پێی دەوترێت بنەمای یەکسانی، دێینە سەر هەر کۆڵەکەیەك لەم کۆڵەکانە هەتا ببینین پەیوەندی ئەم کۆڵەکانە چییە بە ئیسلام، بەڵام پێش قسەکردن دەربارەی ئەم کۆڵەکانە پێویستە ئاگادار بیت لەوەی کە دابەشکەری هاوبەش لە نێوان کۆڵەکەکانی دیموکراسی "ئازادییە"، ئازادی بیروباوەڕ و ئازادی ڕادەربڕین و ئازادی تاکەکەسی، کەوایە هەموو ئەو کۆڵەکانە بەستراوەتەوە بە شتێك ناوی "ئازادییە"، بۆیە پێویستە لە سەرەتادا بزانین مانای ئەم ئازادییە چییە لە دیموکراسی، دوای ئەوەش ئایا کێ بوو ئەم ئازادییەی دانا، وە چۆن، وە بۆچی؟

لە وانەی ئەمڕۆمان بە ئیزنی الله تعالى ناچار دەبم لەسەر کاغەز بیخوێنمەوە چونکە دەقەکان پێویستە بە وردییەوە بگوازرێنەوە، جا ئەوەی ئازادی کارپێکراوی لە دیموکراسی پێناسە کردووە بریتیین لە جوولەکە لە پرۆتۆکۆلەکانیان، جا ئەوەی لە پرۆتۆکۆلی دوازدە دا هاتووە دەڵێت: "بەڕاستی وشەی ئازادی کە دەکرێت بە چەندین ڕوو ڕاڤە بکرێت بەم شێوەیە ڕاڤە و پێناسەی دەکەین" پێناسەکەیان چییە؟ دەڵێت: "ئازادی: بریتییە لە مافی کارێك کە قانون ڕێگەی پێدەدات، پێناسەکردنی وشەکە بەم شێوەیە سوودمان پێدەگەیەنێت لەسەر ئەم ڕووە بەجۆرێك بۆمان جێدەهێڵێت کە بڵێین ئازادی لە کوێ

هەبێت و لە کوێش پێویستە نەبێت، ئەمەش لەبەر هۆکارێکی سادە ئەویش بریتییە لەوەی قانون تەنها ڕێگە بەوە دەدات کە ئێمە ئارەزوو و ویستمان لێیەتی"
مەبەستیان چییە لەم قسەیەیان؟ ئایا ئەم قسەیە ئێستا بوونی هەیە لە خاکی واقیع یان نا؟ جوولەکە کاتێك پێناسەی ئازادییان کرد وتیان: "بریتییە لە کارێك کە قانون ڕێگەی پێدەدات"، کەوایە ئازادی بەستراوەتەوە بە ڕێکخەرەکانی قانون، جا ئەوەی قانون ڕێگەی پێدەدات ئەوا ئازادیت بۆ هەیە کە کاری پێبکەی، بەڵام ئەوەی قانون ڕێگەی پێنادات ئەوا بۆت نیە کاری پێبکەی، کەوابوو ئەمە پێناسەی ئازادییە لە دیموکراسی، کە ئازادییەکی ڕەهای تێدا نیە بەڵکو ئازادییەکە بەستراوەتەوە بە قانون، هەر بۆیەش ئەگەر کارێك بکەیت پێچەوانەی قانون یان دەستور بێت پاشان بانگەشەی ئەوە بکەیت کە من ئازادم لە ئەنجامدانی ئەم کارە ئەوا لێپرسینەوەت لەگەڵ دەکرێت بەپێی قانون، چونکە ئەو کارەی ئەنجامت داوە قانون لە ئازادی هەژماری ناکات بەهیچ جۆرێك، وە هەندێك کار هەیە -بە نموونە- هەمیشە جەخت لەسەر بابەتە دیارەکان دەکەمەوە، بابەتی ئارەق، هیچ کەسێك ناتوانێت ڕێگە لە کەسێکی تر بگرێت لەوەی ئارەق بخواتەوە؛ بۆچی؟ چونکە دەڵێت ئەم کارە لە ئازادی دایە، قانون ئازادی بە خەڵکی داوە بەوەی هەر کەسێك بیەوێت ئارەق بخواتەوە دەیخواتەوە، جا ئەگەر کەسێك بێت و بیەوێت ڕێگە بگرێت، ئەو کاتە تۆ دەستدرێژیت کردووەتە سەر ئازادی کەسانی تر.
کەوایە بە پوختەیەکی زۆر ورد دەردەچین: ئەویش ئەوەیە ئازادی مەبەست و ویستراو لە دیموکراسی بریتییە لەوەی تەنها قانون ڕێگەی پێدەدات، ئەمەش پێناسەی جوولەکە بوو بۆ ئازادی، وە دەڵێت ئەم ڕێگەیە لە پێناسەکردنی ئازادی چییان بۆ دەهێنێتە دی؟ دەڵێت: "ئێمە ئازادی دیاری دەکەین کە لە کوێ هەبێت و لە کوێ نەبێت"، بۆچی؟ "چونکە ئێمە ماددەکانی قانون دادەنێین و ئازادییش بەستراوەتەوە بەم قانونە، کەوایە ئێمە بوارەکانی ئازادی دیاری دەکەین، وە دیاری دەکەین لە کوێ هەبێت و لە کوێش نەبێت"، ئەم ئازادییەی ئەوانەی کە دراونەتە پاڵ ئیسلام شانازی و فیزی پێوە دەکەن ئەمە ڕاستییەکەیەتی، جا ئەگەر ئەمەت زانی ئەوا بزانە کە جوولەکە کەی ئەم ئازادییەیان دانا لە هزرەکان و لە زمانەکان، دەڵێت -ئەمە لە پرۆتۆکۆلی یەکەم-: "هەروەها ئێمە لە کۆنەوە یەکەم کەس بووین بانگمان کرد لە نێو خەڵکدا، ئازادی و یەکسانی و برایەتی، وشانێك کە لەو کاتەوە وتنەوەی جیا نەبۆتەوە لە تووتیە نەزانە کۆکراوەکان لە هەموو شوێنێك دەربارەی ئەم دروشمانە".
کەوایە یەکەم کەس کە ئازادی و یەکسانی و برایەتی دانا بریتی بوون لە جوولەکە، جا مانای ئازادییان ڕاڤە کرد و هەر ئەوانیش بوون بانگەوازیان کرد بۆ ئەم ئازادییە، وە بەدڵنیاییەوە ئەم سێ دروشمە: ئازادی و یەکسانی و برایەتی، ئەمانە دروشمەکانی شۆڕشی فەڕەنسی بوون کە لە سەدەی هەژدە بەرپابوو، وە توانیان دین بەتەواوی دووربخەنەوە لە ژیانی خەڵك، وە دینیان گۆشەگیر کرد لەناو کەنیسە پاشان حوکمیان دەکرد بەو قانونانەی دایانا بۆ خۆیان، کەوابوو ئەوان یەکەم کەس بوون ئەم بەناو ئازادییەیان دانا لە دیموکراسی، دوای ئەوە "میشیل عەفلەق" کاتێك چوو بۆ فەڕەنسا و بۆ ماوەیەك

لەوێ مایەوە ئینجا بە فیكرەیەكی نەتەوەیی هاتەوە، وە لەو ماوەیەی چوو بۆ فەڕەنسا، فەڕەنسا ئەو كاتە كۆڕی دەبەست لە (المحافل الماسونية)، وە (المحافل الماسونية) بریتی بوون لە ڕێكخراو و كۆمەڵە بەناوی جوولەكە بەڵام هەندێك كات كاریان دەكرد بە ناوی تر، وە هەندێك كات بە ناوی ئاشكرا و دیار، ئەو پیاوە لەوێ گەڕایەوە بە "وحدة، حرية، اشتراكية" بریتی بوو لە گۆڕینی دروشمە فەڕەنسیەكە لەو كاتەدا، ئازادی هەر ئازادی بوو، یەكسانی بریتی بوو لە ئیشتراكی (سۆشیالیزم)، برایەتی بریتی بوو لە یەكگرتوویی، تەنها وشەكانی گۆڕی بەڵام هەمان ئەو دروشمانەی هێنا كە جوولەكە بۆ ئەوانە داینا، كەوابوو ئەمە پێناسەی ئازادی بوو لە دیموكراسی و ئەوانەش دانەری ئەم ئازادییە بوون.
جوولەكە دەڵێن: "كاتێك بانگەوازمان كرد بۆ ئەم ئازادییە، ئەم ئازادییە حكومەتانێكمان بۆ فەراهەم دەهێنێت كە حوكم دەكەن بە دەستور و قانونەكان"، وە ئەوان ئەمە بوو كە هەوڵیاندەدا بۆی، بەوەی حكومەتانێك بخەنەوە و دروست بكەن كە حوكم بكات بە قانون و دەستورەكان، سەرنج بدە چی دەڵێن لە پرۆتۆكۆلەكەیان -ئەمە لە پرۆتۆكۆلی دەیەم- دەڵێت: "بەڕاستی ئازادی حكومەتە دەستوریەكانی خستەوە و بوو، بۆیە دەستور هەروەك دەزانن شتێكی تر نیە جگە لە قوتابخانەیەك بۆ فیتنە و ناكۆكی و دەمەقاڵێ و هەڵچوونە حیزبیە قوڵەكان، كە وەك قوتابخانەی هەموو شتێكە دەسەڵاتی حكومەت لاواز بكات"، كەوایە ئازادییان پێناسە كرد و ئازادییان خستە ناویەوە، ئەم ئازادییەش ئەو حكومەتانە فەراهەم دێنن بۆیان كە حوكم دەكەن بە قانون و دەستورەكان، وە دینیان بەتەواوی دوورخستەوە لەژیانی خەڵك جا نەسارا بن یان موسڵمانان، بۆچی جوولەكە دەیانەوێت بەم ڕێگەیە حوكمی خەڵك بكرێت بە دەستور و قانونەكان؟ ئەوەی هاتووە لە پرۆتۆكۆلەكانیان كە ئەوان خۆیان بە گەلی هەڵبژێردراوی الله دادەنێن، وە خەڵكیش لە پلەی دووەم یاخود لە خوار ئەوانە، ئێمە دانانرێین لە پلەی جوولەكە و هەموو دینەكان و هەموو ئینسانەكانیش، جوولەكە چینێكی تایبەتن ئەوان گەلی هەڵبژێردراوی الله ـن، بەڵام ئەوانی تر پێویستە خزمەتكاریان بن، هەر بۆیە لە پرۆتۆكۆلەكانیان هاتووە كە ئەوان شوێنكەوتووەكانیان فێر دەكەن ئەگەر پێتان وترا: بۆچی من دروستكراوم لەسەر شێوەی تۆ؟ بۆچی تۆ دەبێت گەورە و سەید بیت و منیش بەندە بم؟ بۆچی من بەندە و تۆ گەورە و سەید؟ دەڵێت: جا پێیان بڵێن: الله ئێوەی دروستكردووە لەسەر شێوەی ئێمە بۆ ئەوەی لێتان نەترسین و ڕا نەكەین كاتێك خزمەتمان دەكەن، واتە ئەگەر شێوەت جیا بێت لە شێوەی من و تۆش بەندەیەكی و خزمەتم دەكەی ئەوە لەوانەیە لێت بترسێم، بۆیە الله تۆی دروست كردووە لە شێوەی من هەتا لێت نەترسم كاتێك خزمەتم دەكەی، وە هەروەها بۆچی؟ چونكە جوولەكە پێیان وایە هەموو ئەو سەروەت و سامانەی هەیە لەسەر زەوی موڵكی ئەوانە، وە ئێمە و جگە لە ئێمەش لە خاوەن دینەكان دەستمان گرتووە بەسەر سامانەكانی جوولەكە، بۆیە ئەوان دەیانەوێت دووبارە زەوی كۆنترۆڵ بكەن و ببن بە گەلی هەڵبژێردراوی الله، وە خەڵكی تریش لە خوار ئەوان بێت لە ڕیزبەندییەكە، ئەم ئامانجەش ناكرێت پێی بگەن تەنها دوای ئەوەی ڕزگاریان دەبێت لە دوو شت:
یەكەم: هیچ شتێك نەمێنێت ناوی دین بێت، هەر دینێك بێت جگە لە دینەكەی خۆیان.

دووەم: شتێك نەمێنێت ناوی ئەخڵاق بێت، جا كۆسپەكە لەبەردەمیان بۆ گەیشتن بەو دوو مەبەستە بریتی بوو لە دین و ئەخڵاق، سەبارەت بە دین ئەوا توانیویانە دەرباز ببن لێی بەم ڕێگەیەی بۆم باس كردی، كاتێك ئازادییان هێنا و ئەم ئازادییەش ئەو حكومەتانەی خستەوە كە حوكم دەكەن بە قانون و دەستورەكان، وە كارەكە گەیشتە ئەوەی كەسانێك وازیان لە دین هێنا بەتەواوی، جا دەستیان پێكرد لە نەساڕا، لە یەكێتی سۆڤیێتی ئەو نەسڕانیانەیان گۆڕی بۆ كەسانێك كە باوەڕیان بە هیچ دینێك نەبێت، شیوعیەت -خوا نیە و ژیانیش ماددەیە-، پاشان ئەم پڕوشكە خراپە پەنا بە الله دەستی كرد بە گوێزرانەوە بۆ دەوڵەتانی تر: چیك و بولگاریا و چین و كەنەدا و ئەوانی تریش، وە هاتە نێو وڵاتانی موسڵمانانیش جا توانیان دینی نەسڕانیەت بەتەواوی لابەن لەسەر ئەوەی كە دینێكی دەستكاریكراو و گۆڕدراوە، بە هەمان شێوە ویستیان ئیسلام لاببەن، وە سەركەوتوو بوون لەمەدا بەوەی ئەم ئازادییانە ئەو حكومەتانەی بۆ خستنەوە و فەراهەم هێنان كە حوكم دەكەن بە قانون و دەستورەكان، ئەگەر جوولەكە بەدەستیان هێنا و گەیشتنە ئەو ئامانجەی دەیانەوێت، ناوچەیەكیان لە زەوی كۆنترۆڵ كرد، چی دەكەن بەهۆی ئەم ئازادییە؟

سەرنج بدە: "وشەی ئازادی كۆمەڵگا نقوم دەكاتە نێو ململانێیەك لەگەڵ هەموو هێزەكان تەنانەت هێزی سروشت و هێزی الله -ئاوا دەڵێن و وا گومانیان بردووە- ئەمەش هۆكارە لەوەی پێویستە لەسەرمان كاتێك دەست دەگرین بەسەر دەسەڵات ئەوا وشەی ئازادی بسڕینەوە لە فەرهەنگەكانی ئینسانیەت بەپێی ئەوەی هێمای ئەو هێزە دڕندەیەیە كە گەل دەگۆڕێت بۆ ئاژەڵانێكی تینووی خوێن" ئەم ئازادییە، جوولەكە دەزانن كە ئەم ئازادییە چی بە خەڵك دەكات، وە چی دەكات بە دینەكان و بە تووتیەكان -هەروەك وایان پێدەڵێن- دەڵێت ئەگەر دەستمان گرت بەسەر شوێنێك لە زەوی، یەكەم كار كە پێی هەڵدەستن ئەوەیە وشەی ئازادی دەسڕنەوە لە فەرهەنگەكانی ئینسانیەت، شتێك نامێنێت ناوی ئازادی بێت، بۆچی؟ دەڵێت چونكە ئەم ئازادییە گەلەكان دەگۆڕێت بۆ هێزێكی دڕندە كە حەز بە خوێن و ڕشتنی خوێن دەكات، بۆیە پێویستە ئەم وشەیە نەهێڵین لە فەرهەنگەكانی ئینسانیەت و بیسڕینەوە بەتەواوی، كەوایە ئەوان مەترسی ئازادی دەزانن لەسەر غەیری خۆیان، جا ئەگەر ئازادی بووە مەترسیێك لەسەریان دەڵێت "ئەم وشەیە لەناودەبەین لە فەرهەنگەكانی ئینسانیەت و دەیسڕینەوە بەتەواوی"، لەوانەیە بڵێیت: ئایا جوولەكە ئاوا دەكات؟ بەڵێ، بەم شێوەیە دەكەن هەروەك الله تعالى دەفەرموێت: ﴿ وَقَضَيْنَآ إِلَىٰ بَنِىٓ إِسْرَٰٓءِيلَ فِى ٱلْكِتَٰبِ لَتُفْسِدُنَّ فِى ٱلْأَرْضِ مَرَّتَيْنِ وَلَتَعْلُنَّ عُلُوًّا كَبِيرًا ﴿٤﴾ فَإِذَا جَآءَ وَعْدُ أُولَىٰهُمَا بَعَثْنَا عَلَيْكُمْ عِبَادًا لَّنَآ أُو۟لِى بَأْسٍ شَدِيدٍ فَجَاسُوا۟ خِلَٰلَ ٱلدِّيَارِ ۚ وَكَانَ وَعْدًا مَّفْعُولًا ﴿٥﴾ ثُمَّ رَدَدْنَا لَكُمُ ٱلْكَرَّةَ عَلَيْهِمْ وَأَمْدَدْنَٰكُم بِأَمْوَٰلٍ وَبَنِينَ وَجَعَلْنَٰكُمْ أَكْثَرَ نَفِيرًا ﴿٦﴾ إِنْ أَحْسَنتُمْ أَحْسَنتُمْ لِأَنفُسِكُمْ ۖ وَإِنْ أَسَأْتُمْ فَلَهَا ۚ فَإِذَا جَآءَ وَعْدُ ٱلْءَاخِرَةِ لِيَسُۥٓـُٔوا۟ وُجُوهَكُمْ وَلِيَدْخُلُوا۟ ٱلْمَسْجِدَ كَمَا دَخَلُوهُ أَوَّلَ مَرَّةٍ وَلِيُتَبِّرُوا۟ مَا عَلَوْا۟ تَتْبِيرًا ﴿٧﴾ ﴾[1] ، واتە: لە

(١) الإسراء:٤-٧

كتێبی تەوراتدا یان لە (لوح المحفوظ) دا بڕیارمان داوە و پێیان ڕاگەیاندوون كە بەڕاستی ئێوە فەساد و خراپە دووجار لە زەویدا بەرپا دەكەن، زۆر گەشە دەكەن و دەسەڵاتێكی زۆر گەورە بەدەست دەهێنن * جا كاتێك (ئەی جووەكان) بەڵێنی یەكەمیان دێت (كە تۆڵەیان لێ بكەینەوە) بەندە تایبەتیەكانی خۆمان دەنێرینە سەرتان كە خاوەنی هێز و توانای زۆرن، ئیتر ئەوان بە هەموو كون و كەلێنێكی قەڵا و شارۆچكەكاندا دەسوڕێنەوە و دەگەڕێن بە شوێنیاندا و ئەم هەڕەشەی تۆڵەیە بەڵێنی خوایە و دەبێت بێتە دی * لە دوای ئەو لاوازیەتان، نۆرەتان دەدەینەوە و ماڵ و سامان و كوڕی زۆرتان پێدەبەخشین و واتان لێدەكردن كە زۆر ئامادە بن بۆ هێرش بردن و پەلاماردان و پڕوپاگەندە كردن * ئەگەر (لە كاتی دەسەڵاتدا) چاكی بكەن، ئەوە هەر بۆ خۆتان چاك و بەسوودە، ئەگەر خراپە و تاوانیش بكەن ئەوە هەر بەخەی خۆتان دەگرێتەوە، جا كاتێك كە نۆرەی ئەنجامدانی بەڵێنی دواجار دێت، ئیماندااران كارێكتان پێدەكەن كە لە ڕوخسارتاندا ڕەنگ بداتەوە، ئەوسا دەبا ئیمانداران بچنە مزگەوتەوە وەكو یەكەمجار چوونە ناوی، دەبا ئیتر ئیمانداران تۆڵەی خۆیان بكەنەوە و دەستیان بەسەر هەرچیەكدا دەڕوات درێغی نەكەن.

كەوایە (**وَجَعَلْنَٰكُمْ أَكْثَرَ نَفِيرًا**) جوولەكە سێ یان چوار ملیۆنن، بەڵام سێ سەد ملیۆن لە ئەمریكا لەگەڵیان دەردەچن و ئامادەن، چەند ملیۆن لە فەڕەنسا لەگەڵیان دەردەچن، چەند ملیۆن لە بەریتانیا لەگەڵیان دەردەچن، جا (النّفرة) بریتییە لەوەی كەسانێك كار بكەن بۆ كەسانێكی تر لە جەنگدا، جوولەكە ناتوانن شتێك بكەن بەڵام توانیویانە هەموو ئەوانە بكەنە سەرباز بۆ ئەوەی لەگەڵیان دەربچن و ئامادە بن كاتێك بیانەوێت شتێك بكەن، هەر بۆیە جوولەكە خۆیان ناجەنگن لەگەڵمان، هەروەك الله تعالی دەفەرموێت﴿ **لَا يُقَٰتِلُونَكُمْ جَمِيعًا إِلَّا فِى قُرًى مُّحَصَّنَةٍ أَوْ مِن وَرَآءِ جُدُرٍۭ** ﴿١٤﴾ ﴾[1] ، واتە: هێزی جوولەكە هەرگیز بەیەك پارچەیی ناوێرن دژی ئێوە بجەنگن، مەگەر لە شوێنی قایم و قەڵای سەختدا، یان لە پشتی دیواری بەرز و قایمەوە.

بەڵام دەتوانن بجەنگن لەگەڵمان بە فڕۆكەكانی ئەمریكا و بەریتانیا و فەڕەنسا، كەوایە لێرەوە جوولەكەن كە دەیانجوڵێنن و هەر ئەوانن توانیویانە لە ڕێگەی ئەمریكا دیموكراسی بهێننە نێو وڵاتەكەمان و وڵاتانی موسڵمانان و توانیویانە ئەو تووتیانە فێر بكەن كە وشەی ئازادی بڵێنەوە، ئازادی بیروباوەڕ و ئازادی تاكەكەسی و ئازادی ڕادەربڕین، ئەم پێشەكییە پێویستە بەر لە چوونە نێو بابەتی كۆڵەكەی یەكەم لە كۆڵەكەكانی دیموكراسی ئازادی بیروباوەڕ.

ئینجا بابەتی ئازادی بیروباوەڕ تاوتوێ دەكەین، ئازادی بیروباوەڕ پێشتر بەم شێوەیە پێناسەم كرد: فرە پەرستراوی لەگەڵ ئازادی هەڵبژاردن، دەتەوێت الله بپەرستیت ئازادیت بۆ هەیە لەمەدا، دەتەوێت عیسا بپەرستیت ئازادیت بۆ هەیە لەمەدا، دەتەوێت پێشەوایان پێشەوایانی ڕافیضە پەرژین بێت لێیان -پەرژین

(١) الحشر: ١٤

بێت لە پێشەوایان نەك ڕافیضە- ئەوا بۆت هەیە، دەیەوێت شەیتانێك بپەرستێت ئەوا بۆی هەیە، دەیەوێت هەسارەکان بپەرستێت بۆی هەیە، کەوایە فرە پەرستراوی لەگەڵ ئازادی هەڵبژاردن، ئەم ئازادییە - ئازادی بیروباوەڕ- بەم تێگەیشتنە دەستوری عێراقی دانی پێداناوە، دەستوری عێراقی ئازادی بیروباوەڕی پەسەند کردووە بەپێی ئەوەی کۆڵەکەیەکە لە کۆڵەکەکانی دیموکراسی، وە ماددەی دووەمت بۆ دەخوێنمەوە لە دەستوری عێراقی، ئەم دەستورەی خەڵك دەنگی لەسەر دا لە بەرواری ٢٠٠٥/١٠/١٥ ، جا ئەو کەسەی ڕۆیشت و بۆ دەستور وتی بەڵێ، ئەوا با بزانێت چی پەسەند کردووە، ماددەی دووەم لە دەستوری عێراقی (یەکەم) دەڵێن -کە ئەمە گومانە-: "ئیسلام دینی فەرمی دەوڵەتە و سەرچاوەیەکی بنەڕەتیشە بۆ تەشریع"، کە پێشتر باسی ئەوەمان کرد مانای ئەم قسەیە چییە، دووەم: "ئەم دەستورە پارێزگاری کردن لە ناسنامەی ئیسلامی بۆ زۆرینەی گەلی عێراقی زامن دەکات، هەروەك تەواوی مافە دینییەکان بۆ هەموو تاکەکان زامن دەکات لە ئازادی بیروباوەڕ و پەیڕەوکردنی دینی" واتە تەواوی مافە دینییەکان بۆ هەموو تاکەکان زامن دەکات بەبێ جیاکردنەوە بۆ هەموو ئەو کۆمەڵانەی باسم کرد لە ئازادی بیروباوەڕ و پەیڕەوکردنی دینی، وەك مەسیحییەکان و ئێزیدییەکان و سابیئە مەندائییەکان، ئەمە دەقی قانونی عێراق و دەقی دەستورە، لە ماددەی ٤٠ لە دەستوری عێراقیدا هاتووە کە ئەمە دەقەکەیەتی "هەموو تاکێك ئازادی بیرکردنەوە و ویژدان و بیروباوەڕی بۆ هەیە" هەروەها ماددەی ٤١ (دووەم) لە دەستوری عێراقی هاتووە "دەوڵەت ئازادی پەرستن و پاراستنی شوێنەکانی لە ئەستۆ دەگرێت" جا ئەو کەسەی پەنجەی خستووەتە نێو ئەم ڕەنگە و وتویەتی "بەڵێ" و شانازیش پێوە دەکات، ئایا دەزانێت چی پەسەند کردووە؟ ڕازی بووە بە شتانێك لە چوارچێوەیان ئەوەیە کە هەموو دینێك لە عێراق ئازادییان بۆ هەیە لە هەڵبژاردنی دینەکەیان، قانون و دەستور مانەوە لەسەر ئەو دینەی ئەوان لەسەرینە بۆیان زامن دەکات پاشان بە هەمان شێوە دەستور ئەوەش زامن دەکات بەوەی ئەوانە بەوپەڕی ئازادییەوە دروشم و ڕێوڕەسمەکانیان ئەنجام بدەن، ڕافیضی بە پیادە دەڕوات بۆ لای ئیمامەکان ناتوانیت ڕێگری لێ بکەی، ئێزیدی بەسەر چیای سنجار دەکەوێت و ناتوانیت ڕێگری لێ بکەی بەرەو لای لالش و جگە لەویش، سابیئی هەسارەکان دەپەرستێت و خۆی دەخاتە نێو ئاوەوە (التعمید) ناتوانیت ڕێگری لێ بکەی، بۆچی؟ چونکە دەستوری عێراقی بۆ ئەوانەی زامن کردووە و ئەنجامدانی ڕێوڕەسمە دینییەکانیشی بۆیان زامن کردووە، جا ئازادی بیروباوەڕە و قانونیش بەرگری دەکات لەوانە کاتێك دروشم و ڕێوڕەسمەکانیان ئەنجام دەدەن، وە هیچ کەسێك ناتوانێت ڕێگریان لێ بکات چونکە قانون دەیانپارێزێت، وە سێیەم شت: دەوڵەت پاراستنی شوێنەکانی پەرستنیان لە ئەستۆ دەگرێت، ئێزیدییەکان لە سنجار شوێنەکانی پەرستنیان (شرف الدين والشيخ هادي و لالش) و هاوشێوەی ئەمانە، هیچ کەسێك ناتوانێت بە خراپە دەست ببات بۆ ئەو شوێنانە، بۆچی؟ چونکە قانون و دەستور شوێنەکانی پەرستنی ئەوانە دەپارێزێت، ئەمە لە دەستور.

ئەم دەستورەش دەبێتە هۆی دوو شت:

یەکەم: هەموو ئینسانێك دەمێنێتەوە لەسەر دینەکەی خۆی، نەسڕانی دەمێنێتەوە لەسەر نەسڕانییێتیەکەی، کلدانی و ئاشوری و سابیئی و ئێزیدی و ڕافیضی، هەموویان دەمێننەوە لەسەر دینەکەیان بەهۆی ئازادی بیروباوەڕ کە دەقی لەسەرە لە دەستوری عێراقی،

دووەم: ئەم دەستورە ڕێگە دەدات بە تاکەکان لە دینێك بچنە سەر دینێکی تر، بۆیە ئەگەر یەکێك لەوانەی دراونەتە پاڵ ئیسلام ببێتە ئێزیدی ناتوانیت هیچی بۆ بکەیت، بۆچی؟ چونکە دەستور ئازادی بیروباوەڕی لە ئەستۆ گرتووە لە چوونە نێو دینێك، وە ئازادی بیروباوەڕ لە گۆڕینی دین، ئایا دەزانیت براکانت بۆچی دەجەنگن لەگەڵ ئەوانە؟

وە جێبەجێکردنی کرداری بۆ ئەوەی باسم کرد لە ئەوڕوپا دەیبینیت زیاتر لەوەی دەبینیت لە وڵاتانی موسڵمانان، کاتێك وتیان پێویستە ئازادی بیروباوەڕ و ئازادی پەیڕەوکردنی ڕێوڕەسمەکان و پاراستنی شوێنەکانی پەرستن هەبێت، زۆرێك لە نەساڕا هاتنە نێو ئیسلام، نە ئەمریکا و نە فەڕەنسا و نە جگە لەوانیش ناتوانن ڕێگە بگرن، بۆچی؟ چونکە دەستور دەقی هەیە لەسەر ئازادی بیروباوەڕ لە هەڵبژاردنی دین و بیروباوەڕ، دەبیتە نەسڕانی پەیوەندی بە کەسەوە نیە، وە ئەگەر لە دینێکەوە بچیتە سەر دینێکی تر بە هەمان شێوە بۆت هەیە، هەر بۆیەش بە سەدان و بە هەزاران لەوان دێنە سەر دینی ئیسلام، دوێنێ گوێم لە ڕاپۆرتێك بوو لەبارەی بەریتانیا کە زۆرترین کەس ئێستا لە بەریتانیا ناودەنرێن بە ناوی محمد (ﷺ) لە کاتێکدا ئەوان لەسەر نەسڕانیەتییەکەی خۆیانن، ئەمە لە ڕێگەی بانگخوازانی ئیخوان نەهاتووە چونکە ئەوان بۆ ماوەی دەیان ساڵە لە بەریتانیان، بەڵکو بە فەزڵی الله عز وجل و بە هەڵگرتنی چەك هاتووە، کاتێك زانیان موسڵمانان چی دەکەن کاتێك لە پۆشاکی زەبوونی و ڕیسوایی و زەلیلی دەرچوون و بوونیان هەیە، خەڵك وریا و هۆشیار بوونەوە لە حەقیقەتی ئەم دینە، وە دەستیان کرد بە لێکۆڵینەوە لەم دینە و دەستیان کرد بە هاتنە نێو ئەم دینە.

کەوابوو ئەمە دەستورەکەیە، ئازادی بیروباوەڕ و ئازادی پەیڕەوکردن و پارێزگاری کردن لە شوێنەکانی پەرستن، ئەوانەی ئێستا لە دەسەڵاتن لەو حیزبانەی دەدرێنە پاڵ ئیسلام بەپێی ئەم دەستورە کار دەکەن، لە پێشڕەوییان لەمەدا "سليم الجبوري" کە یەکێکە لە سەرانی ئەم حیزبە خراپە، ئایا دەزانیت بە تێکۆشانەوە کاری دەکرد بۆ گەڕاندنەوەی ئێزیدییەکان بۆ نیشتیمانیان؟ ئایا دەزانیت ئەو ئەگەر بتوانێت -کە بە ئیزنی الله ناتوانێت- ئەوان دەگەڕێنێتەوە و سامان و خەرجیان بۆ دەدات بۆ ئەوەی پەرستگاکانیان دروست بکەنەوە؟ وە ئەوانەشی لەگەڵینە لە عەمامە بەسەرەکان هاوکاریان دەکەن لەسەر ئەمە، بۆچی؟ چونکە دەستور دەقی هەیە لەسەر ئازادی بیروباوەڕ و ئەنجامدانی ڕێوڕەسمەکان و پاراستنی شوێنەکانی پەرستن، بەڵکو بەوەندە وازی نەهێنا بە هاندانی سوپا لەسەر جەنگکردن دژی موسڵمانان بە هەمان شێوە پشتی بەست بە کافران تەنها بۆ ئەوەی ئێزیدی بگەڕێنێتەوە بۆ نیشتیمانەکەی و لەسەر دینەکەی بمێنێتەوە و ڕێوڕەسمەکانی ئەنجام بدات و شەیتانەکەی بپەرستێت، پاشان دوای ئەوەش دەڵێت حیزبی

ئیسلامی عێراقی! چۆن ئیسلامییە چۆن؟! ئایا دەکرێت دینی الله کۆبکرێتەوە لەگەڵ ئەم دینە؟ پەنا بە الله، الله تعالی کە پێت دەفەرموێت ﴿فَٱقۡتُلُواْ ٱلۡمُشۡرِكِينَ حَيۡثُ وَجَدتُّمُوهُمۡ ۝﴾[1] ، ئەم دەستورەش پێت دەڵێت ئەو ئازادی بۆ هەیە لەوەی بێتە سەر بیروباوەڕەکە و ئازادی بۆ هەیە لەوەی پەیڕەوی بکات، وە ئازادی بۆ هەیە بیەوێت چەند پەرستگا دروست بکات، چۆن ئەم دوو دینە کۆدەبنەوە لە سەری ئینسانێك، چۆن؟ کەوایە ئەم بێنرخ و نزمانە حوکمیان دەکردین بەم دەستورە، کە ئێستا بە کرداری جێبەجێی دەکەن لە واقیع، و دەیانەوێت ئێزیدی بگەڕێننەوە وڵاتەکەی بۆ ئەوەی لەسەر دینەکەی بمێنێتەوە، جا کاتێك دەڵێی دینم ئیسلامە پاشان ئەم کارە دەکەی، تۆ خزمەتی دەستورت کرد یان خزمەتی دینەکەت؟ وە بیرت نەچێت بۆ بەدیهێنانی دەستور لەگەڵ کێ دەجەنگن؟ دەجەنگن لەگەڵ کەسانێك کە جیهاد دەکەن لە پێناو الله بۆ ماوەی چەندین ساڵە و الله عز وجل دەسەڵاتداری کردن ئینجا دەوڵەتێکیان ڕاگەیاند و خیلافەتێکیان ڕاگەیاند، وە تۆش دژایەتیان دەکەیت و پاشان دەڵێی "حیزبێکی ئیسلامی!" ، ئەمەش دەستورەکەیە.

سەبارەت بە سەرانی ئەم حیزبە و موڕجیئە و جگە لەوانیش، موڕسی کە بەناوی یەکەمی ناوی ناهێنم چونکە شایستە نیە، ئەو موڕسییە، لە دیدارێك لەگەڵ ئەودا لە کەناڵی جەزیرە لە بەرواری ٢٠١٢/١/٢٩ -پێم وابێت ئاوا بوو- بەر لەوەی خۆی بپاڵێوێت بۆ چوونە نێو پێگەکانی هەڵگەڕانەوە، بەر لەوەی ببێتە تاغوت، پێشکەشکارەکە لێی دەپرسێت دەڵێت: هەندێك پڕوپاگەندە هەیە کە گوایە تۆ ئەگەر بگەیتە حوکم ئەوا ئافرەتان ناچار دەکەی بە پۆشینی حیجاب، ئەویش وەڵامی دایەوە: کێ وا دەڵێت! وە قسەیەك دەکات و دەڵێت: "ئازادییە گشتییەکان و ئازادی بیروباوەڕ و ئازادی پۆشاك سەبارەت بە ئافرەتان زامن کراوە بەپێی قانون"، وە کاتێك گەیشتە حوکم ڕێزی گرت لە قیبتییەکان (نەسڕانییەکان) زیاتر لە غەیری ئەوان، ئەمە یەکێك بوو لە سەرانیان و ئەگەر بتەوێت بگەڕێیت دەربارەی ئەم باسە ئەوا دەبینیت هەر سەرکردەیەکیان لێدوانێکی هاوشێوەی ئەمەی هەیە، وە هەروەها ئەو نامەیەی باسم کرد دەربارەی (إبراهیم نعمة)، جا ئەمە وتەی موڕسی و ئەمەش وتەی (إبراهیم نعمة)ـیە، وە هۆکاری جەخت کردنەوەم لەسەر ئەم ناوە بەهۆی ناسینی ئەو ناوەی هەیەتی لەم شارە و لە دەرەوەی ئەم شارە، هەتا بزانیت چی دەکرد کاتێك چوار ساڵ لە پەرلەمان بوو، بە چی حوکمیان دەکردین! لە نامەکەی دەڵێت -کە پێشتر باسم کرد-: بۆ سەید فەرماندەی هێزەکانی هاوپەیمانان لە عێراق جەنەڕاڵ ئەبو زەیدی بەڕێز، کە ئەوکاتە وتمان دوای "بسم الله" الله عز وجل ـی توڕە کردووە چونکە فەرموودەی رسول الله ـیە (ﷺ) (لاَ تَقُولُوا لِلْمُنَافِقِ سَيِّدٌ فَإِنَّهُ إِنْ يَكُ سَيِّداً فَقَدْ أَسْخَطْتُمْ رَبَّكُمْ عَزَّ وَجَلَّ) [2]، واتە: بە دووڕوو مەڵێن سەید چونکە ئەگەر بیکەن بە سەید و گەورەتان ئەوا پەروەردگارتان -عز وجل- توڕە کردووە.

---

(١) التوبة: ٥.

(٢) والحديث رواه الإمام البخاري في الأدب المفرد.

پاشان پێی دەڵێت "بەڕێز"، وە هەروەك دەزانن كە ئەمە الله عز وجل لەبارەیەوە فەرموویەتی "نجس" [ئاماژەیە بۆ فەرموودەی الله عز وجل ﴿إِنَّمَا ٱلْمُشْرِكُونَ نَجَسٌ ٢٨﴾[1]، وە بەناوی یەكەمی قسەی لەگەڵ نەكرد بەڵكو بەناوی دووەمی، هەروەك ئەوەی یەكێك لە موسڵمانان بدوێنێت "أبو زيد"، بۆچی قسەی لەگەڵ نەكرد بە "جۆن"، جا لەو شتانەی باسی كردووە لەم نامەیەدا و ئەوەی لە بیرم ماوە ئەوە بوو كە بە گەورەكەی وت "جۆن باك" وتی: ئیسلام دینی ڕەحمەت و ئاسایش و ئارامییە، نازانم وتی كە باوەڕی بە فرە دینی هەیە یاخود ئازادی دینەكان، ئەم دەستەواژەیە یان هاوشێوەی ئەمەیە لەم نامەیەدا هەیە، پاشان دوو ئایەتی بە بەڵگە هێناوەتەوە، ئایەتی یەكەم﴿لَآ إِكْرَاهَ فِى ٱلدِّينِ ٢٥٦﴾[2] ، باسی ئاسایش و ئارامی و ڕەحمەت و باوەڕبوون بە ئازادی دینەكانی كرد، ئینجا وتی: الله تعالی دەفەرموێت (لَآ إِكْرَاهَ فِى ٱلدِّينِ) وە دەفەرموێت ﴿لَكُمْ دِينُكُمْ وَلِىَ دِينِ ٦﴾ ، پاشان باسی كۆمەڵەیەك لە شتە گەورەكانی كرد بەسەریدا تێدەپەڕین چونكە پێشتر ئاماژەمان پێداوە، كەوایە دەستور داندەنێت بە ئازادی بیروباوەڕ و پەیڕەوكردن و پارێزگاری كردن، ئەوانە حوكمی ئەم وڵاتەیان كردووە بەم دەستورە، وە هەندێك لێدوانیان هەیە دەیخەنە ڕوو لە ئازادی بیروباوەڕ، جا ئایا مانای فەرموودەی الله تعالی (لَآ إِكْرَاهَ فِى ٱلدِّينِ قَد تَّبَيَّنَ ٱلرُّشْدُ مِنَ ٱلْغَىِّ) چییە؟ ئایا ئەم ئایەتە هیچ بەڵگەیەكی تێدایە لەسەر ئازادی بیروباوەڕی باسكراو لە دەستور و قانون و لە دیموكراسی؟

پشتیوان بە الله عز وجل دەڵێم: زۆرلێكردن (الإكراه) بریتییە لەوەی ئینسان ناچار بكرێت لەسەر كارێك كە نایەوێت، ئەمە بریتییە لە زۆرلێكردن، واتە ئینسان ناچار بكرێت لەسەر ئەوەی شتێك بكات كە ئەو نایەوێت ئەمە زۆرلێكردنە، بۆیە ئەگەر ڕازی بێت و پەسەندت بكات ئەوە پێی دەوترێت (إكراه)، هۆكاری دابەزینی ئەم ئایەتە، بۆچی دابەزی؟ ئیمامی قورتوبی -رحمه الله تعالى- لە هۆكاری دابەزینی ئەم ئایەتە لە ئیبن عەباس ـەوە (رضي الله عنهما) باسی كردووە، وە فەرموودەكە ئەبی داوود -رحمه الله- گێڕاویەتیەوە دەڵێت: ئافرەت لە (يثرب) جاری وابوو "مِقلاة" دەبوو، "المِقلاة" بریتی بوو لەو ئافرەتەی كە منداڵ لە لای نەدەژیا، یان بە كۆرپەلەیی دەمرد یان دوای لە دایكبوون دەمرد ئەمە پێی دەوترێت "مِقلاة"، جا ئەو ئافرەتەی لەم جۆرە بوو كاتێك سكپڕ بوایە نەزرێكی دەكرد، بەوەی ئەگەر ئەم منداڵە بژێت ئەوا دەیكاتە جوولەكە؛ چونكە جوولەكە لە مەدینە بوون، وە ئافرەتەكەش ئەم جۆرە كارانەی دەكرد لەو كاتەدا، بۆیە پێت سەیر نەبێت كاتێك ببینی ڕافیضییەك ناوی عومەر بێت، بۆچی؟ چونكە دایكی "مِقلاة"ـە، كۆرپەلە لە لای نامێنێت بۆیە نەزری كردووە منداڵەكە بە ناوێك ناوبنێت بۆ ئەوەی بژێیت جا ناوی ناوە عومەر، ئەم كارەش هەیە، وە هەندێك كات ناوی دەنێن "زبالة" بەم شێوەیە، ئەوانە

(١) التوبة: ٢٨

(٢) البقرة: ٢٥٦

عەرەب بوون و لەسەر دینی جوولەکە بوون.

جا هەروەك دەزانن پێغەمبەر (ﷺ) (بني قينقاع)ـی دوورخستەوە لە مەدینە و دەریکردن، کە هۆزێکی جوولەکە بوون و بەهێز بوون و ژمارەیان زۆربوو و خاوەنی بازاڕ و چەك بوون چونکە چەکیان بۆ خۆیان دەکڕی، ئایا دەزانی بۆ دەریکردن؟ ئافرەتێکی موسڵمان هاتە بازاڕی جوولەکە کە زێڕینگر بوون، وە ویستی بفرۆشێت یاخود بکڕێت جا داوایان لێکرد ڕووخساری دەربخات ئەویش ڕەتی کردەوە، ئینجا یەکێك لە جوولەکەکان چووە دواوەی و جلەکەی ڕاکێشا بۆ پشتەوەی، جا کاتێك ئافرەتە موسڵمانەکە هەڵسایەوە و هەندێك لە جەستەی بەدەرکەوت و هاواری کرد (وا إسلاماه)، جا یەکێك لە صەحابە نزيك بوو لێیان و دەستپێشخەری کرد بۆ جوولەکەکە و کوشتی، ئینجا جوولەکە لێی کۆبوونەوە و کوشتیان و هەواڵەکە گەیشتە لای پێغەمبەر (ﷺ) ئەویش فەرمووی: "ئیتر نابێت لە شارەکەمان نیشتەجێ بن و بمێننەوە. ئەم دینە دەستور نیە، کاتێك بۆنی ئافرەتان پەنا بە الله بڵاوببووەوە لە بەندیخانەکانی "أبي غريب"، (محسن عبد الحميد) سەردانی کردن وتی: هیچ شتێکم نەبینی لەوەی باسی دەکەن، دوای سێ ڕۆژ لە فەزیحەی (أبو غريب)، کاتێك سەرۆك بوو بۆ ماوەی مانگێك، لەو کەسانە بوو کە سەردانی بارودۆخی زیندانییەکانی دەکرد جا زیندانییەکان بە نەعل لێیان دا، بەڵام کاتێك گەڕایەوە وتی دەڵێن کە لەوێدا دەستدرێژی کردنە سەر ئافرەتان هەیە، هیچ شتێکی وا ڕوونەداوە، دوای دوو ڕۆژ یان سێ لە فەزیحەی (أبو غريب)، ئەوانە خەڵکی ڕزگار دەکەن؟!

ئینجا پێغەمبەر (ﷺ) فەرمانی کرد بە دەرکردنی (بني قينقاع وبني النضير) دوای ئەمە، ئەو منداڵانەی ئەنصار کاتی خۆی کرابوون بە جوولەکە، جا ویستیان دەربچن لەگەڵ جوولەکە، باوکەکانیشیان پەیوەست بوون پێیانەوە کە چۆن لەگەڵ جوولەکە دەڕۆیت؟ ویستیان ناچاریان بکەن موسڵمان بن بۆیە الله عز وجل ئەم ئایەتەی دابەزاند (لَآ إِكۡرَاهَ فِي ٱلدِّينِۖ) جا ئەوانیش وازیان لێهێنان، کەوایە ئەمە هۆکاری دابەزینی ئایەتەکە بوو، ڕۆڵەکانیان دەیانەویست بڕۆن لەگەڵ هاودینەکانیان و باوکەکانیشیان دەیانەویست ڕێگرییان لێ بکەن، جا الله عز وجل ئەم ئایەتەی دابەزاند (لَآ إِكۡرَاهَ فِي ٱلدِّينِۖ)، ئایا وتەکانی ئەهلی سوننە و جەماعە چییە دەربارەی ئەم ئایەتە؟

بۆچوونی زانایان -موفەسیرەکانیان- ڕەحمەتی الله تعالى لە هەموویان بێت، دابەش دەبێت بۆ سێ بەش: بەشێك لە زانایان وتیان: ئەم ئایەتە مەنسوخە و ئایەتەکانی جەنگکردن -ئایەتەکانی شمشێر- نەسخی کردووەتەوە ئەمەش وتەی کۆمەڵێك لە زانایانە.

وتەی دووەم: دەڵێت ئەم ئایەتە ڕوون و ئاشکرایە (محكمة) و مەنسوخ نیە بەڵام تایبەتە بە خاوەن پەڕتوکەکان، ئەمەش وتەی کۆمەڵێك لە زانایانە.

بەڵام وتەی سێیەم دەڵێن: ئایەتەکە گشتییە دەربارەی هەموو خەڵکە، کەس ناچار ناکەین موسڵمان بێت، بەڵام دوای ئەوە نەسخ بۆتەوە لەبارەی موشریکەکانەوە و ماوەتەوە لەبارەی خاوەن پەڕتوکەکان، زانیت

وتەكان چۆنە؟ ئایەتەكە مەنسوخە، یان مەنسوخ نیە و موحكەمە بەڵام تایبەتە بە خاوەن پەڕتوكەكان، وە وتەی سێیەم دەڵێت گشتییە واتە هیچ كەس ناچار ناكەین لەسەر هاتنە نێو ئیسلام، پاشان نەسخ بۆتەوە لەبارەی موشریكەكان -ناچاریان دەكەین موسڵمان بن- وە بە موحكەمی ماوەتەوە لەبارەی خاوەن پەڕتوكەكان، ئەمە سێ وتە بوو، وە وتەی زانایان دەخوێنمەوە دەربارەی ئەم بابەتە:

(ابن كثير -رحمه الله-) دەڵێت: "پاشان ئەم ئایەتە (لَآ إِكۡرَاهَ فِي ٱلدِّينِ) نەسخ بۆتەوە جا فەرمانی كرد بە جەنگان لەگەڵ خاوەن پەڕتوكەكان لە سوڕەتی -براءة- " ئەمە وتەی (ابن كثير -رحمه الله-).

ئیمامی قوڕتوبی كە دەیگوازێتەوە دەڵێت: "زانایان ناكۆكی و جیاوازیان هەیە لە مانای ئەم ئایەتە لە شەش وتە، وتەی یەكەم دەڵێت مەنسوخە چونكە پێغەمبەر (ﷺ)عەرەبی ناچار كرد لەسەر موسڵمان بوون و جەنگا لەگەڵیان، وە لێیان ڕازی نەبوو تەنها بە ئیسلام نەبێت، پاشان دوای ئەوە دەڵێت ئایەتی ﴿يَٰٓأَيُّهَا ٱلنَّبِيُّ جَٰهِدِ ٱلۡكُفَّارَ وَٱلۡمُنَٰفِقِينَ ٧٣﴾[1] نەسخی كردووەتەوە، پاشان دەڵێت زۆرێك لە موفەسیرەكان باسی ئەم وتەیەیان كردووە، كەوایە ئەمە وتەی (ابن كثير) بوو، وە ئەمەش گواستنەوەی بۆچوونی هەندێك لە زانایان بوو لە لایەن ئیمامی قوڕتوبی، هەروەها وتەیەكی (ابن العربي -رحمه الله) هەیە لە (أحكام القرآن)، دەڵێت: "فەرموودەی الله تعالى (لَآ إِكۡرَاهَ فِي ٱلدِّينِ) سێ بابەتی تیادایە،

بابەتی یەكەم: دەوترێت كە مەنسوخە بە ئایەتی جەنگكردن -واتە ئەمە بۆچوونی خۆی نیە بەڵكو بۆچوونی غەیری خۆی دەگوازێتەوە- دەوترێت كە مەنسوخە بە ئایەتی جەنگ و جیهاد، بە هەمان شێوە ئیمامی (الجصّاص) لە تەفسیرەكەیدا دەڵێت ئەم فەرموودەیەی الله تعالى (لَآ إِكۡرَاهَ فِي ٱلدِّينِۖ قَد تَّبَيَّنَ ٱلرُّشۡدُ مِنَ ٱلۡغَيِّۚ) گێڕدراوەتەوە كە مەنسوخە بەم فەرموودەیەی -تعالى- (يَٰٓأَيُّهَا ٱلنَّبِيُّ جَٰهِدِ ٱلۡكُفَّارَ وَٱلۡمُنَٰفِقِينَ) وە ئەم فەرموودەیەی -تعالى- (فَٱقۡتُلُواْ ٱلۡمُشۡرِكِينَ)، ئەمە وتەكانی زانایان و ئەوانەش كە لێیان دەگوازنەوە لە زانایان كە ئەم ئایەتە مەنسوخە بە ڕەهایی،

بەڵام وتەی دووەم دەڵێت: مەنسوخ نیە و موحكەمە و دەمێنێت بەڵام لەبارەی خاوەن پەڕتوكەكان، لەوانەی ئەم قسەیەیان كردووە ئیمامی تەبەڕی ـیە -رحمه الله- كە دەڵێت: "مانای ئەم فەرموودەیەی (لَآ إِكۡرَاهَ فِي ٱلدِّينِ) بریتییە لەوەی ناچاركردن و زۆرلێكردن نیە لە كەسێك كە سەرانە قبوڵ بكات لەوان ئەویش بە سەرانە دان و ڕازیبوونی بە حوكمی ئیسلام"، كەوایە وتەیەكی تایبەتە بە خاوەن پەڕتوكەكان، هەر كەسێك لە ئەهلی سەرانە بێت و ڕازی بێت سەرانە بدات ئەمەیان زۆری لێ ناكەین لەسەر موسڵمان بوون، ئەمەش وتەی ئیمامی تەبەڕی بوو.

ئیمامی (ابن العربي -رحمه الله-) دەڵێت: ئایەتەكە تایبەتە، ئەمە وتەی ئەوە ئێستا، لە پێشدا وتەی غەیری خۆی گواستەوە، ئێستا وتەی خۆی دەڵێت: "ئایەتەكە تایبەتە لەبارەی خاوەن پەڕتوكەكان

(١) التوبة: ٧٣

ئەوانەی داندەنێن بە سەرانە دان، لەسەر ئەمەش هەر یەكێكیان سەرانە دانی قبوڵ بێت ئەوا ئەم ئایەتە لەسەری جێبەجێ دەبێت" كەوایە ئایەتەكە لە لای (ابن العربي -رحمه الله-) تایبەتە بەوانەی سەرانە دەدەن، قورتوبی دەڵێت -ئێستا ئەمە وتەی ئەوە- ئیمامی قورتوبی -رحمه الله- دەربارەی ئایەتەكە دەڵێت: "مەنسوخ نیە بەڵكو دەربارەی خاوەن پەڕتوكەكان دابەزیوە بەتایبەت و ئەوان زۆریان لێ ناكرێت لەسەر موسڵمان بوون ئەگەر سەرانەیان دا"، ئالوسی -رحمه الله- لە تەفسیرەكەیدا لەبارەی ئەم ئایەتە دەڵێت: "تایبەتە بە خاوەن پەڕتوكەكان ئەوانەی سەرانەیان قبوڵ كردووە، كە ئەمەش گێڕدراوەتەوە لە حەسەن و قەتادە و (الضحاك)، وە لەبارەی هۆكاری دابەزینی ئەوەی پشتگیری لێ دەكات".

ئیمامی شەوكانی -رحمه الله- دەڵێت: "وتەی دووەم: ئایەتەكە مەنسوخ نیە و بەڵكو دابەزیوە لەبارەی خاوەن پەڕتوكەكان بەتایبەت، وە زۆریان لێ ناكرێت لەسەر موسڵمان بوون ئەگەر سەرانەیان دا، وە ئەوەی پێویستە پشتی پێببەسترێت و بوەستین لە لای بریتییە لەو هۆكارەی ئایەتەكە دابەزیوە بەهۆیەوە كە موحكەمە و مەنسوخ نیە"، كەوابوو ئەمە زانایانی موفەسیر كە وتەكانیانم خوێندەوە دەڵێن ئایەتەكە مەنسوخ نیە، بەڵكو تایبەتە بە خاوەن پەڕتوكەكان ئەگەر سەرانەیان دا، ئێستا دێینە سەر وردەكارییەكە دوای ئەمە بە ویستی الله تعالى.

سەبارەت بە وتەی سێیەم: دەڵێت ئایەتەكە گشتییە پاشان دوای ئەوە تایبەت كراوە بە خاوەن پەڕتوكەكان، هەموو ئەو ئایەتانەی فەرمانی كردووە بە كوشتاری موشریكەكان و كافران ئایەتەكەی نەسخ كردووەتەوە لەبارەی موشریكەكان بۆیە موشریكەكان دەجەنگین لەگەڵیان و ناچاریان دەكەین بەوەی موسڵمان بن بەڵام خاوەن پەڕتوكەكان دەمێننەوە لەسەر دینەكەیان.

ئایا جوولەكە و نەسارا دەمێننەوە لەسەر دینەكەیان؟ وە كەی؟ ئەوانە كاتێك لە خاكێكی ئیسلام بن، وە پێناسەی خاكی ئیسلام (دار الإسلام) : بریتییە لەو خاك و شوێنەی حوكمی دەكرێت بەوەی الله عز وجل دایبەزاندووە، جا ئێستا خاكەكەمان خاكی ئیسلامە كە فەزڵ و بەخشش بۆ الله ـیە، بەڵام خاكی كوفر (دار الكفر) : هەموو شوێن و ناوچەیەكە لە زەوی كە حوكمی دەكرێت بە غەیری ئەوەی الله عز وجل دایبەزاندووە ئەوا خاكی كوفرە، بەڵام ئەمە مانای ئەوە نیە هەموو ئەوانەی لەسەر ئەم خاكەن هەموویان كافرن، نەخێر، خاكەكە خاكی كوفرە، توركیا خاكی كوفرە، ئەوانە هەموویان بە خاكی كوفر هەژمار دەكرێن، بەڵام ئەمە مانای ئەوە نیە كە خەڵكی ئوردن كافرن، نەخێر، بەڵكو ئەو حوكمانەی بەرز و زاڵە لەم خاكانە حوكمانێكی كوفرییە بۆیە پێی دەوترێت خاكی كوفر.

جا كاتێك دەوترێت (لَآ إِكْرَاهَ فِي ٱلدِّينِ) بە جوولەكە و نەسارا، ئەمە موجاهیدان دەیڵێن، ئەوانەی دەسەڵاتدار و پایەدارن، كاتێك الله تعالى دەسەڵاتداریان دەكات لە شوێنێك لە زەوی و لە چوارچێوەی سنووری خاكی ئیسلام جوولەكە و نەسارا هەن، ئەوانە مافی ئەوەیان هەیە بڵێن بەو جوولەكە و بەو نەسرانیانە: ئێوە سەرپشك كراون لە نێوان سێ هەڵبژاردە، یان موسڵمان دەبن -كە ئەمە خۆشەویسترە لە لامان لەوانی تر-، وە یان -ئەگەر ڕازی نەبن- ئەوا سەرانە بدەن بە دەستی خۆیان و بە ملكەچییەوە،

ئەگەر ڕەتی بکەنەوە ئەوا جەنگ لە نێوانمانە، ئەم ئایەتە کەسێك بە بەڵگە دەیهێنێتەوە کە الله عز وجل دەسەڵاتداری کردووە لە زەوی، بەڵام پیاوێك کە دراوەتە پاڵ ئیسلام بە زەلیلی و بچووکی و سوکی دەژی و هیچ جیاوازییێك نیە لە نێوان ئەو و "بابا شنودة"، بە نەسارا دەڵێت (لَآ إِكۡرَاهَ فِي ٱلدِّينِ) تۆ لە کوێی لەبارەی ئەم ئایەتەوە؟! ئەم ئایەتە کەسانی خاوەن هێز و توندی دەیڵێن، موجاهیدان دەیڵێن ئەوانەی نەسارا ناچار دەکەن لەسەر سەرانە دان، تۆ ناتوانیت، تۆ و نەسڕانی وەك یەکن، لە ژێر سایەی قانون هیچ جیاوازییێکتان نیە و هەردووکتان وەك یەکن، جا بە چ مافێك بە نەسڕانی دەڵێی (لَآ إِكۡرَاهَ فِي ٱلدِّينِ) ؟ ئایا دەتوانیت ناچاری بکەیت بەوەی سەرانە بدات هەتا بڵێی من زۆرت لێ ناکەم لەسەر ئەوەی موسڵمان بیت؟ کەوایە جوولەکە و نەسارا لە وڵاتی ئیسلام پێیان دەوترێت (لَآ إِكۡرَاهَ فِي ٱلدِّينِ) کە هەر ئەمە بوو ڕوویدا لە شام -ولله الفضل والمنة- کاتێك الله تعالی موسڵمانانی دەسەڵاتدار کرد لەم شوێنە، نەسارا هاتن و پەیوەندییان پێوە کرا و دانیشتن لەگەڵیان ئەنجامدرا، کە دانیشتنی یەکەم و دووەم و سێیەم ئەنجامدرا، لە دانیشتنی یەکەم هاندران لەسەر موسڵمان بوون و هاتنە نێو ئیسلام، بەوەی پێویستە لەسەرتان بێنە نێو ئەم دینە، ئەمە دینی حەقە و ئەمە پەڕتوکی پەروەردگارمانە و ئەمە پەڕتوکی پێغەمبەرمانە، وە ئەوەی ئێوە لەسەرینە شیرکە، جا ئەگەر ڕەتی بکەنەوە ئەوا لەسەرتانە سەرانە بدەن، کاتێك بابەتەکە گەیشتە سەرانە پرسیاریان دەکرد: سەرانە چییە و ڕێکخەرەکانی چیین و مەرجەکانی چیین؟ بۆیان باسکرا، وتیان: بوارمان بدەن هەواڵ بدەین بەوانەی دواوەی خۆمان پاشان وەڵامتان دەدەینەوە، پێیان وترا: ئەوەندە ڕۆژە دەرفەتتان هەیە و پاشان وەڵامان بدەنەوە، ئایا ئیسلام هەڵدەبژێرن یان سەرانە دان هەڵدەبژێرن، بەڵام لە بیرتان نەچێت ئەگەر هەردووك ڕەت بکەنەوە ئەوا دەجەنگین لەگەڵتان، هەموویان بە یەك زمان وتیان: ئەوەی سێیەم وازلێبێنن، وە ئێستا ئەوان سەرانە دەدەن ولله الفضل والمنة، (إبراهيم نعمة) کاتێك بە "جۆن ئەبو زەید" دەڵێت (لَآ إِكۡرَاهَ فِي ٱلدِّينِ) تۆ شایستەی کە ئەم ئایەتە بە بەڵگە بهێنیتەوە، وە بۆ نموونەی وەك ئەوانە؟!

أقول قولي هذا وأستغفر الله لي ولكم وجزاكم الله خيراً

وتاری
شێخ ئەبی عەلی ئەنباری - تقبه الله-

بەناونیشانی
دیموکراسی –کۆڵەکەی یەکەم : ئازادی بیروباوەڕ

وەرگێڕانی و ئامادەکردنی
پێگەی ڕاستەڕێ

